

Svoboda projevu

Rozhovor s profesorem Timem Scanlonem

David Edmonds – Nigel Warburton

David Edmonds: Pro Johna Stuarta Mila se hranice svobody projevu v civilizované společnosti nacházela zhruba tam, kde mluví podněcoval k násilí. Možná to ale není tak jednoduché. Neboť svoboda projevu, jak ukazuje dobře známý příklad, nás neopravňuje k tomu, abychom v přeplněném divadle křičeli „Hoří!“. Kde bychom tedy měli tuto hranici stanovit a proč? Tim Scanlon, profesor na katedře filozofie Harvardské univerzity, strávil značnou část své kariéry tím, že uvažoval o tématech tolerance a svobody projevu. Jeho první práce o tomto tématu zdůrazňovaly, že hodnota svobody projevu spočívá v autonomii – konkrétně v právu jednotlivců na přístup k informacím, aby mohli samostatně myslet. Nyní zastává propracovanější názor, který bere v úvahu zájmy jak mluvčího, tak posluchače, a zároveň se věnuje empirickému zkoumání nebezpečí, které spočívá v propůjčení regulační pravomoci státu.

Nigel Warburton: Téma, kterému se dnes budeme věnovat, je svoboda projevu. Předpokládáme, že jste do jisté míry zastáncem svobody projevu, ale začneme tím, že si vyjasníme, co míníme svobodou projevu.

Tim Scanlon: Svobodou projevu míním potřebu omezení způsobů, jimiž může vláda regulovat projev. Zda je projev svobodný v dalším smyslu, tedy zda mají lidé

různé příležitosti, je velmi důležitá věc, ale nejedná se o samo téma svobody projevu.

Nigel: To je skutečně zajímavé, protože jste okamžitě začal mluvit o regulaci a kontrole toho, co může být řečeno.

Tim: No, ono samozřejmě mluvit není jen tak: to, co lidé mohou říci, může někomu způsobit újmu, může odhalit soukromé či veřejně škodlivé informace. Nejedná se o takovou oblast svobody, kde si můžete dělat cokoli, protože na ničem nezáleží. Na řeči záleží. Ale právě proto, že na ní záleží, je velmi důležité, aby byla omezená pravomoc vlád, které chtějí regulovat projev, například proto, aby zamezily tomu, co by mohlo vadit politikům nebo co by mohlo naštvat vládu.

Nigel: Slovo projev [*speech*] se zdánlivě vztahuje k něčemu mluvenému [*spoken*], my zde ale mluvíme obecně o vyjádření, nejedná se jen o mluvené vyjádření, že ano?

Tim: Ne, nejedná se jen o mluvené vyjádření. V jistém ohledu nejsou tím, co určuje směr našeho myšlení o svobodě projevu, konkrétní činy, jež projev konstituují, ale spíše důvody, které máme, když chceme, aby si nás ostatní lidé všimli – když chceme navázat s ostatními jistý druh komunikace. Mluvený projev je jen jedním ze způsobů, jak to udělat. Jak se

oblékáte, jak jednáte na veřejnosti, všechny tyto věci mohou ostatním lidem signalizovat, jaké zastáváte hodnoty, jaký způsob života je vám blízký. A skutečnost, že způsob, jakým jednáte, stejně jako způsob, jakým mluvíte, může všechno tohle signalizovat, poskytuje ostatním lidem důvod, proč, by vám mohli chtít zabránit v tom, abyste tyto věci dělali – protože nechtějí, aby byly tyto signály součástí veřejného prostoru. Otázka svobody projevu je otázkou toho, jak by měl být kontrolován sám tento impuls k regulaci toho, co se může vyskytovat ve veřejném prostoru.

Nigel: Dobrá, bavme se tedy o tom, zda lze ospravedlnit kontrolu svobodného projevu. Zasvětil jste poměrně značnou část života filozofickým úvahám o hranicích tolerance. Jaké jsou filozofické základy vaší pozice?

Tim: Jedním z filozofických základů celé této debaty musí být porozumění tomu, proč by lidem mělo záležet na tom, aby měli tyto příležitosti, které by mohly být omezeny. Začal jsem tak, že jsem mluvil o tom, co má svoboda projevu společného s omezením moci vlády. Hodnoty, které jsou v sázce, jsou ale samozřejmě ovlivněny i jinými věcmi než tím, co dělá vláda. Jsou ovlivněny také tím, že velké korporace mohou kontrolovat přístup k televizi a dalším důležitým médiím. Máme zde tudíž dvě strany. Na jednu stranu jedna z prvních věcí, které chcete na svobodě projevu filozoficky porozumět, je pochopit, jaké hodnoty jsou v sázce, proč by nám na svobodě projevu mělo záležet. To je mnohem širší otázka než otázka vládních regulací. Na druhou stranu když přemýšlíte hlavně o ustanoveních ústavy či omezeních zákona, týká se to především vlády.

Nigel: Lidé často mluví o tom, že svoboda projevu vychází z individuální autonomie. Měli bychom mít právo být tím, kým jsme, a vyjadřovat se tak, jak si přejeme. Základním lidským právem je možnost sebevyjádření...

Tim: Nevím, jestli tomu chci říkat základní lidské právo. Chci říci, že lidé mají své důvody, všelijaké důvody, chtějí, aby měli možnost se vyjádřit. Mluvíme-li však o přípustném omezení projevu, musíme se soustředit nejen na zájmy lidí, kteří chtějí vyjádřit své myšlenky, ale také na zájmy potenciálních posluchačů na tom, aby měli

přístup k tomu, co jim jiní lidé chtějí sdělit. Filozofické diskuze na toto téma se do jisté míry liší v tom, zda se soustředí především na hodnoty mluvčího, či na hodnoty posluchače, a já si myslím, že je důležité zohlednit obojí.

Nigel: Dobře, co se hodnot mluvčího týče, půjde nejspíše o ospravedlnění pomocí pojmu autonomie, ale co se týče hodnot posluchače, začneme mluvit o dopadech na posluchače. Klasickým případem je zde John Stuart Mill, který mluví o hranicích svobody projevu tam, kde ublížíte jinému jednotlivci.

Tim: To je pravda, ačkoliv se pozice založené na autonomii celkově vzato soustředí spíše na hodnoty posluchače – protože je to právě posluchač, kdo chce mít přístup k informacím, aby si mohl udělat vlastní názor. Vzhledem k tomu, že autonomie odkazuje k našemu zájmu na tom, abychom si mohli udělat názor na to, jak máme žít, co máme dělat či jak volit, pozice založené na autonomii mají tendenci soustředit se na hodnoty posluchače. Celkově vzato vnímáme mluvčí tak, že už vědí, co chtějí a čeho si cení, a chtějí to vyjádřit. To je určitý druh svobody: nemusí však být výhodné nazývat to autonomií. Vlastně je to tak, že chybami se člověk učí. Ve své první práci jsem totiž podal teorii svobody projevu, která se soustředovala na autonomii, ale od té doby jsem došel k závěru, že tomuto slovu je nejspíš lepší se vyhnout, protože může znamenat mnoho různých věcí. Na jednu stranu může znamenat svobodu, tedy schopnost dělat různé věci, na stranu druhou se může jednat o určitou hodnotu, či v Kantově případě vnitřní mohutnost. Jedná se o zneužívané slovo, takže se mu raději vyhýbám.

Nigel: Možná by bylo jednodušší soustředit se na konkrétní příklad, abychom objasnili, jaký druh úvah je zde relevantní. Pokud si vezmeme jako příklad lidi, kteří vyjadřují své opovržení určitou rasovou skupinou, někteří lidé by mohli argumentovat, že důsledkem svobody projevu je i to, že lidem by mělo být dovoleno říkat urážlivé věci. Jak byste se postavil k tomuto příkladu?

Tim: V tomto případě podle všeho panují v různých zemích různé názory. Ve Spojených státech se zákon i většinový akademický názor kloní na stranu myš-

lenky, že svoboda projevu není kompatibilní s tím, abychom měli zákony, které zakazují určitý projev jen proto, že je urážlivý – zákony proti podněcování rasové nesnášenlivosti či vyjadřování opovržení jinými skupinami jsou celkově vzato považovány ve Spojených státech za protiústavní, zatímco v Británii, Francii či Kanadě jsou zákony zcela odlišné.

Já jsem v tomto ohledu typickým představitelem své země. Mám sklon být dost podezřívavý vůči zákonům, které omezují projev na základě toho, že uráží nějakou konkrétní skupinu. Ne že bych byl zastánce takového projevu, připadá mi to otřesné; otázka zní, zda chcete mít zákon, který jej omezuje. A přirozenou otázkou je, proč byste vlastně nechtěl? Vždyť takový projev přece škodí lidem. Skupiny imigrantů, rasové menšiny, jsou v situaci, kdy jsou velmi zranitelné – zranitelné, protože trpí kvůli svému statusu. Existuje široce rozšířený názor, že jsou v jistém ohledu podřadné, že by neměly vykonávat různá zaměstnání, že jsou k nim nezpůsobilé a tak dál.

Proč by tedy neměl být projev, který podporuje a udržuje tyto postoje při životě, omezován? Problém spočívá v tom, že existuje mnoho způsobů, jak může být projev pro různé lidi urážlivý, takže pokud dovolíme, aby byla urážlivost základem pro omezení, snadno sklouzneme ke generalizaci, a omezení projevu, především politického, se tak stanou dle mého názoru příliš přísná.

Nyní se nám nabízí jedna empirická otázka a já si myslím, že v této věci ještě nezaznělo poslední slovo. Kanada má zákony proti projevu, který podněcuje rasovou nesnášenlivost, má je i Británie a tak dál. Můžete tudíž proti zastáncům svobody projevu, jako jsem například já, namítnout: Tyhle země ony zákony mají a svět se nezbořil. Politický projev žije dál. Na druhou stranu ani rasové vztahy se příliš nezlepšily. Takže poslední slovo v jistém ohledu skutečně ještě nezaznělo. A se vši úctou ke Spojenému království si myslím, že můžeme říci, že poněkud větší tolerance k omezením projevu zde politické kultuře příliš neprospěla. Existuje taky mnohem větší tolerance vůči omezení zveřejňování oficiálních tajemství a tak dále a já si myslím, že ani to politické diskuzi ve Spojeném království příliš nepomohlo. Takže se domnívám, že pro Spojené státy je ochrana svobody projevu,

kteřá se některým lidem může zdát příliš důkladná, do značné míry přínosná.

Nigel: To mi připadá jako argument kluzkého svahu: myšlenka, že nemůžete udělat jeden krok dolů, aniž byste neskončil úplně dole. Nemůžete tudíž udělat jeden krok v omezení určitého druhu škodlivého projevu, protože důsledkem by bylo, že by byly omezeny i všechny ostatní druhy projevu.

Tim: Tak za prvé to není argument kluzkého svahu. Jde o to, jaký by byl důsledek toho, kdybychom takové konkrétní omezení měli. A na tom podle mě celá věc stojí. Pak bych řekl, že pokud se na to podíváte z obecnějšího hlediska, tolerantnější přístup k omezením nemá dobré výsledky. Názor na svobodu projevu, ke kterému jsem dospěl, klade značný důraz na kalkulaci tohoto druhu. Otázkou je, zda je konkrétní regulační pravomoc, pravomoc omezovat na jistých základech projev, pravomocí, kterou můžeme dát vládě, aniž bychom nepřípustně riskovali důležité zájmy mluvčího a posluchače. To je ta pravá otázka. A názor, že máme právo mluvit určitým způsobem, lze nakonec vyjádřit tvrzením, že pokud bychom vládě dovolili zamezit projevům tohoto druhu, měla by nebezpečnou moc. A to bychom neměli dopustit, protože by nebylo učiněno adekvátně za dost hodnotám jako být oprávněn mluvit či být oprávněn k přístupu k informacím; a to je empirická otázka – která pravomoc je nebezpečná. Ale to je můj osobní názor.

Nigel: A tím nebezpečím, o kterém mluvíte, myslíte to, že by nebyla možná efektivní vláda, protože bychom neměli dostatečný prostor pro rozdílné názory?

Tim: To je jedna z hodnot. Tedy uchování možnosti mluvit a ovlivňovat lidi, stejně jako příležitosti voličů k tomu, aby byli informováni o tom, že potřebujeme fungující demokracii. To je určitě jedna z hodnot. Existují ale také mnohem osobnější hodnoty. Lidé mají dobré důvody pro to, aby kulturně ovlivňovali vývoj své společnosti i mimo politiku, aby vyjadřovali své postoje k sexu, k umění, k tomu, jak žít. Posluchači mají užitek z toho, že mají přístup k těmto vyjádřením. Chceme slyšet rozdílné názory.

Na druhou stranu lidé chtějí bránit postoje dominující ve společnosti. Nechtějí,

aby jiní lidé vyjadřovali liberální postoje k sexu či takové postoje k náboženství, se kterými oni sami nesouhlasí, protože by to mohlo mít za následek, že se bude kultura vyvíjet způsobem, s nímž nesouhlasí. Všichni máme podobné pocity; nemyslím, že by to byla jen otázka těchhle odporně netolerantních lidí. Cítím, že naše společnost klade na sex, sexuální přitažlivost a podobně větší důraz, než by bylo žádoucí. Nelíbí se mi, že žiju ve společnosti, která je prosycena těmito pocity, je to ale cena za život ve svobodné společnosti.

Taktéž si myslím, že vliv náboženství roste, a tudíž ve Spojených státech nabírá na síle názor, podle něž by člověk měl být věřící nebo náboženství alespoň vyjadřovat úctu, což podle mě z naší společnosti nedělá takovou společnost, ve které bych si přál žít. Je to ale cena za život ve svobodné společnosti. Ve společnosti zkrátka existují takové přílivy a odlivy kulturních názorů a pokud chcete vycházet s ostatními na bázi svobody, musíte být ochotni přijmout společnost, která vzniká z toho, že má každý přístup k veřejnému prostoru – prostě se s tím musíte smířit.

Nigel: Chápu, jak může být cenzura něčích politických názorů nebezpečná dobré vládě. Ale cenzura něčí svobody vydávat například pornografii – jak může ta uškodit dobré vládě?

Tim: Ve své odpovědi na vaši předchozí otázku jsem se snažil poukázat na to, že zajištění nezbytných podmínek dobré vlády není jedinou věcí, která je v sázce, pokud jde o svobodu projevu. Lidé, kteří mají jisté názory na, řekněme, určité druhy sexuálních vztahů, chtějí být oprávněni k tomu, aby je mohli vyjádřit, nejen proto, že se jedná o sebevyjádření, ale také proto, že chtějí být v kontaktu s ostatními lidmi, kteří mají podobné názory. A pokud povolíme regulaci tohoto druhu vyjádření, první věc, která se nejspíše stane, je, že budou omezeny menšinové názory na tuto oblast, což je cena, kterou podle mě musíme zaplatit. Nelíbí se mi, že žiju ve společnosti, ve které je mnoho pornografie a mnoho lidí, které zajímá, ale člověk s tím musí žít.

Nigel: Další oblastí, v níž je složité stanovit hranici, je oblast věcných informací, které mohou být použity k teroristickým aktivitám. Tak například pokud by někdo chtěl na internetu zveřejnit detaily

toho, jak vyrobit určitý druh bomby, je vhodné je cenzurovat?

Tim: Myslím, že ano. Nemyslím si, že bychom měli zájem na přístupu k informacím o tom, jak vyrábět bomby, který by byl obdobný našemu zájmu na tom, že chceme mít informace o tom, co ve skutečnosti dělá naše vláda, či našemu zájmu na tom, abychom byli oprávněni komunikovat s ostatními o sexuálních, morálních či náboženských záležitostech. Proto si nemyslím, že by naše zájmy jakožto potenciálních mluvčích či naše zájmy jakožto posluchačů, kteří chtějí být oprávněni udělat si vlastní názor, byly podobným způsobem ohroženy, pokud budou omezeny technické informace o zbraních a výbušninách.

Hlavní obava v této věci se mi zdá být nepodstatná; totiž zda se některé informace týkající se technických otázek o vojenské výzbroji stanou důležitými politickými tématy, o kterých bychom měli vědět. Jako bychom potřebovali vědět třeba to, jestli bude raketový ochranný štít ve skutečnosti fungovat! No a je poměrně velký rozdíl mezi tím, jestli máme doma recept na výrobu nervového plynu, a tím, jestli máme nějaké informace o tom, jak dobře se vládě podařilo vybudovat ochranný raketový štít. Některé případy, které nejsou tak jasné, nám ale mohou činit potíže. V zásadě mi ale docela vyhovuje představa, že technické informace o výrobě zbraní jsou něčím, co je dovoleno regulovat.

Nigel: Mluvili jsem hodně o rozdílu mezi zákony ve Státech a ve Spojeném království. Skutečně by mě zajímalo, zda si myslíte, že ty principy, na nichž stavíte svou filozofii, je možné univerzalizovat v různých společnostech a zemích, nebo zda jsou omezeny na konkrétní okolnosti v konkrétních zemích v konkrétním čase.

Tim: Celkově jsem spíše pro univerzalizmus. Jednou jsem zažil, že jsem přednášel na semináři, kde byli lidé z 27 různých zemí, akademikové i lidé mimo akademickou obec. Požádali mě, abych přednášel o svobodě projevu. Tak jsem řekl, že otázka svobody projevu je otázkou, zda není příliš nebezpečné, aby měly vlády pravomoc regulovat určitým způsobem projev. A zda by, pokud by tuto pravomoc měly, nebyly přespříliš omezeny zájmy mluvčích a posluchačů. Taky jsem řekl, že ti, kdo věří ve svobodu projevu, též musí věřit, že bychom měli vládám za rozumnou

cenu zamezit, aby tuto pravomoc měly. A v diskuzi všichni něco namítali. Říkali: Vaše diskuze se zaměřuje pouze na situaci ve Spojených státech. Ve Spojených státech možná můžete bez problémů zabránit vládě, aby omezovala projev, ale to by v Indii nefungovalo, namítal někdo. Protože kdybyste v Indii lidem dovolili říkat některé věci, jiní lidé by se bouřili. A jeden Turek tvrdil: jistý člověk na naší právnické škole si myslí, že buržoazní práva jsou nesmysl, a je jasné, že takové věci by říkat neměl; ale tento problém vy ve Spojených státech nemáte. Výsledkem této diskuze bylo to, že se posílily mé univerzalistické sklony a došel jsem k názoru, že to v různých zemích není až tak rozdílné. Protože přesně tyto otázky samozřejmě vyvstávají v téměř každé společnosti.

Jednotlivé společnosti se od sebe ale samozřejmě liší; v některých mohou být rizika vyšší než v jiných. Ve výsledku ale máme mnoho společného. Co se týče otázky vzpoury, známe ji z právnických argumentů ve Spojených státech jako popichovatelovo veto [*hecklers veto*]. Pokud dovolíte, aby byla hrozba vzpourou důvodem k tomu zabránit někomu mluvit, pak vše, co stačí nějaké skupině udělat, aby někoho umlčela, je pohrozit vzpourou. První reakcí státu by tedy mělo být to, že vzpuru zastaví, nebo projev umístí na takové místo, kde může být ochráněn. To jsou věci, které jsou v moci státu.

Myslím, že v zemích, kde lidé nevěří ve svobodu projevu, v ni nevěří především z těch důvodů, jež jsem právě zmínil. Mohou si myslet: Dobře, ve stabilní společnosti je to v pořádku, ale pro nás jsou rizika příliš veliká. Je možné, že někdy mají pravdu, ale celkově si myslím, že nemají dost důvěry ve své spoluobčany a mají přílišné obavy z toho, jaké by to mohlo mít důsledky. Je samozřejmě v zájmu vlády, aby tyto obavy podporovala, protože je v zájmu vlády regulovat veřejný projev. Ne proto, že by byla zlá, ale prostě proto, že i ve vládě jsou jen lidé, kteří mají své cíle a kteří chtějí tyto cíle sledovat způsobem, který se jim zdá nejefektivnější. Všude na světě mají vlády důvody k tomu, aby chtěly omezit veřejný projev, takže všude potřebujeme zákony, které by jim v tom zabránily.

Nigel: Svoboda projevu je jednou z těch věcí, pro které jsou lidé ochotni zemřít. Jak byste porovnal svobodu projevu s jinými

důležitými právy či myšlenkami, které jsou pro lidi živé a povzbuzující v politice?

Tim: Svoboda projevu má mimořádnou instrumentální hodnotu, jelikož je velice důležitá coby způsob, jak zamezit porušování jiných práv. Lidé mohou být třeba tajně uvězněni a jeden z nejlepších způsobů, jak takovým věcem zamezit, je pokusit se to vytáhnout na veřejnost, kde už se může zmobilizovat politická opozice. Takže svoboda projevu hraje důležitou instrumentální roli při ochraně ostatních práv. Existují ale případy, kdy se svoboda projevu může dostat do konfliktu s jinými právy. Například s právem na spravedlivý soud. Abychom mohli mít spravedlivý soud, musíme zabránit tomu, aby byli lidé předem odsouzeni v tisku, aby nebyla porota svolána už s tím, že si předem udělala názor na vinu obžalovaného. To je střet.

Pokud takový střet hodnot nastane, musíme se pokusit o vypracování strategie, jak se s ním vypořádat. Celkově si myslím, že tím, že izolujeme porotu, tím, že dovolíme obhajobě, aby porotu předem vyzkoušela a zeptala se jejích členů na jejich osobní předsudky, můžeme ochránit právo na spravedlivý soud, aniž bychom uvalili přílišná omezení na to, co může být řečeno. Nechci říct, že nikdy nedojde ke konfliktům, to samozřejmě může, ale myslím si, že obecně vzato je v našich silách je vyřešit.

Nigel: Pane Scanlone, mnohokrát vám děkuji za rozhovor.

Přeložil Petr Stojan.

Rozhovor původně vyšel pod názvem „Free Speech“ v rámci cyklu Ethics Bites pořádaném ve spolupráci s The Open University.

Dostupné online na: <http://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/culture/philosophy/free-speech> [cit. 10. 2. 2012]

©The Open University, 2008.

©Tim Scanlon, 2008.

Aluze děkuje profesoru Scanlonovi a The Open University za svolení k otištění překladu.

Aluze wishes to thank Professor Scanlon and The Open University for their permission to publish this interview.